

РЯБЧУК С. В.,

здобувач сектора дослідження проблем
запобігання злочинності
(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України)

УДК 343.851

ГРАЛЬНИЙ БІЗНЕС: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Згідно з проведеним автором дисертаційним дослідженням у статті розглянуті деякі основні кримінологічні характеристики зайняття гральним бізнесом з огляду на положення Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» та статті 203-2 КК України, а також тенденції розвитку грального бізнесу в Україні.

Ключові слова: гральний бізнес, азартні ігри, заборона грального бізнесу.

Опираясь на данные проведенного автором диссертационного исследования, в статье рассмотрены некоторые основные криминологические характеристики занятия игорным бизнесом, исходя из положений Закона Украины «О запрете игорного бизнеса в Украине» и статьи 203-2 УК Украины, а также тенденции развития игорного бизнеса в Украине.

Ключевые слова: игорный бизнес, азартные игры, запрет игорного бизнеса.

Based on the data of the author's dissertation research, the article discusses some basic criminological characteristics gambling on the basis of the provisions of the Law of Ukraine «On the prohibition of gambling business in Ukraine» and Art. 203-2 of the Criminal Code of Ukraine and the trends of development of gambling business in Ukraine.

Key words: gambling, prohibition of gambling business.

Вступ. 15 травня 2009 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні», яким було заборонено гральний бізнес та участь в азартних іграх. У забезпечення виконання положень цього нормативного акту 22.12.2010 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 203-2, відповідно до якої встановлено кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом, за видом і розміром покарання ці дії кваліфіковані як особливо тяжкий злочин.

Незважаючи на існуючу заборону, гральний бізнес у державі продовжує існувати та розповсюджуватися, перетворюючись на вкрай небезпечний вид господарської діяльності, що підриває соціально-економічну атмосферу життєдіяльності суспільства. Тіньовий характер цього виду діяльності, крім економічної складової, яка обумовлена незаконним збагаченням організаторів грального бізнесу, носить також антисоціальний характер, який полягає у заволіканні до азартних ігор широкого колу населення. Поширення цього явища сприяє зниженню рівня культури та моральності людей. Відносна доступність до азартних ігор нерідко призводить до психологічної залежності гравців, які готові викласти останні кошти задля отримання уявного виграшу. Це, в першу чергу, спричиняє руйнівний вплив на матеріальне

становище як самого гравця, так і його родинного оточення. Позбавитися від залежності в багатьох випадках можливо тільки за умов надання допомоги спеціалістів.

Питання кримінологічної характеристики зайняття забороненими видами господарської діяльності висвітлювалися в наукових працях І.А. Валікова, А.А. Вознюва, О.О. Додурова, Г.М. Дюби, О.П., Дячкіна, Д.О. Гетьманцева, Ю.М. Канібера, Н.П. Капітаненко, К. Конюшко, І.Б. Медичького, Н.О. Петричко, Р.О. Пиняги, А.В. Савченко та ін. У цих працях у деякій мірі вчені торкалися проблеми кримінологічної характеристики зайняття гральним бізнесом, при цьому акцент ставився на узагальненні тенденцій розвитку заборонених видів господарської діяльності в нашій країні.

Постановка завдання. Метою написання цієї статті є висвітлення основних складових кримінологічної характеристики та тенденцій розвитку грального бізнесу в Україні на підставі проведеного автором теоретичного та емпіричного дослідження.

Результати дослідження. Розглядаючи кримінологічну характеристику зайняття гральним бізнесом, необхідно визначити основні кількісно-якісні показники цього злочину, до яких належать: рівень злочинності та судимості, структура та динаміка злочинності, латентність та територіально-часова поширеність.

Для вивчення вказаних показників автором проведено дослідження архівних кримінальних справ (проваджень), розглянутих судами України протягом 2011–2014 рр. за ст. 203-2 Кримінального кодексу України у відношенні 235 засуджених осіб, що становить 40% від загальної кількості осіб, засуджених за вчинення вказаного злочину протягом 2011–2014 рр.

Відповідно до статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України рівень зареєстрованих злочинів (кримінальних правопорушень) та рівень судимості по злочинам, передбаченим ст. 203-2 КК України, в порівнянні із загальною чисельністю злочинів, зареєстрованих в Україні, виглядає наступним чином:

Таблиця № 1

Рівень злочинності та судимості за ст. 203-2 КК України

Показник	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Всього зареєстрованих злочинів (кримінальних проваджень) в Україні	515833	443665	563560	517891	515648
Зареєстровано злочинів (кримінальних правопорушень) за ст. 203-2 КК України	569	964	1248	923	595
Притягнуто особу, як обвинуваченого (пред'явлено підозру)	387	554	428	172	71
Засуджено (осіб)	58	217	200	119	54

З наведених показників вбачається, що кількість досліджуваних злочинів у загальній структурі злочинності є незначною, проте залишається на певному рівні. Але ж, як свідчить статистика, лише по 10-20 % зареєстрованих злочинів вироками судів засуджуються особи, винні в організації грального бізнесу. Це обумовлюється низькою причиною, з яких: недоведеність правоохоронними органами вини, ухилення винних від органів слідства, звільнення з різних підстав обвинувачених від кримінальної відповідальності та ін.

Якісними ознаками структури даного злочину є кримінально-правові, кримінологічні та соціально-демографічні ознаки.

За *кримінально-правовими ознаками* статті 203-2 КК України встановлено кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом. У Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні» надається визначення поняття «гральний бізнес» як діяльності, пов'язаної з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в

інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера [3].

Об'єктом зайняття гральним бізнесом виступають суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Із законодавчого визначення грального бізнесу випливає, що зайняття гральним бізнесом може виражатися в діяльності, пов'язаній з організацією азартних ігор, їх проведенням та наданням можливості доступу до таких ігор. Гральний бізнес, наприклад, може виражатися у створенні грального залу з ігровими автоматами і проведенням у ньому азартних ігор або лише у створенні гральних залів з ігровими автоматами та наступному їх продажу іншим суб'єктам, які будуть проводити там азартні ігри [1, с. 266]. Відповідно до ст. 1 Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні», азартна гра – будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати вигреш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості [3].

Ознаками суб'єктивної сторони зайняття гральним бізнесом є прямий умисел, який характеризується усвідомленням винною особою забороненості здійснюваної нею господарської діяльності, та мета отримання прибутку. Суб'єктом цього злочину визнається будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку і фактично виступає організатором зайняття гральним бізнесом.

За даними проведеного дослідження злочин вчинено особою, раніше судимою за зайняття гральним бізнесом, у 4% випадках. При цьому гральний бізнес був організований одноособово злочинцем у 86% випадків, а у складі групи з іншими особами – 14%.

Звертає на себе увагу, що в 57% випадків злочинна діяльність організовувалась винною особою без залучення найманих працівників; із залученням найманих працівників в кількості до 3-х осіб – 32% випадках; із залученням від 3-х до 10-ти найманих працівників – 7%; більше 10-ти найманих працівників – у 4% випадків.

Вказані показники свідчать про достатньо організований рівень злочинності у сфері грального бізнесу, але при цьому варто зазначити, що після засудження за цей вид злочину лише невелика кількість осіб поновлює злочинну діяльність у сфері надання послуг з азартних ігор.

Кримінологічними ознаками структури злочинності у сфері грального бізнесу є її адміністративно-територіальне поширення, способи, знаряддя, прийоми та місце вчинення злочину.

Офіційні статистичні данні вказують на те, що заняття гральним бізнесом поширено серед східних регіонів України. За даними Державної судової адміністрації України у 2011–2013 рр. перше місце посідає Дніпропетровська область – засуджено 107 осіб, друге – Луганська область – 79 осіб, третє – Донецька область – 60 осіб. У столиці нашої держави м. Київ за вказаний період було засуджено лише 56 осіб. Дані показники обумовлені тим, що в цих регіонах країни сконцентрований основний фінансовий та виробничий потенціал держави і проживає більша частина населення країни, частина якого є потенційними споживачами послуг грального бізнесу. У той же час за досліджений період жодного обвинувального вироку за ст. 203-2 КК України не було винесено в регіонах з низьким рівнем урбанізації: Вінницькій, Кіровоградській, Черкаській та Чернівецької областях.

Звертає на себе увагу те, що в 53% випадків злочин було вчинено в містах обласного значення, 35% – у містах, 9% – у селищах міського типу, 3% – у селищах та селах. Як свідчать приведені дані, розвиток грального бізнесу у великих містах (особливо місцях обласного значення з чисельністю понад п'ятсот тисяч жителів) обумовлений підвищеною щільністю населення, наявністю розвиненої інфраструктури, більш широкими можливостями щодо організації цієї діяльності і її приховування, а також заможністю жителів міст, які є потенційними користувачами послуг гральної індустрії.

Основним із способів вчинення злочину за ст. 203-2 КК України є організація закладу, де проводяться азартні ігри. Дослідження показало, що розташування закладів грального бізнесу зводиться до того, що проведення азартних ігор здійснюється переважно у нежит-

лових приміщеннях, перероблених під гральні клуби – 63%, при цьому третина цих приміщень – колишні заклади, де надавали послуги з організації азартних ігор до прийняття Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні». На другому місті посідають ресторани, кафе, бари – 13%, на третьому – комп'ютерні клуби та інші інтерактивні заклади – 12%. У 11% випадків доступ до азартних ігор надавався в магазинах та на вулиці і лише 1% організаторів грального бізнесу азартні гри проводили в жилих домах та квартирах.

Вибір місця надання послуг з доступу до азартних ігор обумовлений, з одного боку, необхідністю приховувати свою незаконну діяльність, а з іншого, – бажанням довести до відома потенційних гравців про наявність закладу і розповсюдження відомостей про його місце розташування. У зв'язку з цим найсприятливішими місцями виявилися спеціально перероблені приміщення, які мають зовнішнє замаскований вид під лотерейній заклади, комп'ютерні або інтерактивні клуби, як правило, без вікон або із заклеєними вікнами, мають яскраву переважно синьо-червону рекламну символіку із зображенням грошей або інших матеріальних цінностей. Розташовуються ці заклади в непримітних, з першого погляду, місцях, які відомі обмеженому колу осіб, зокрема тим, що користуюся послугами грального бізнесу.

Здебільше протиправне надання послуг здійснювалося в орендованих злочинцями приміщеннях – 94%. Як правило, власник не інформований про намір орендаря використовувати орендоване приміщення під організацію грального закладу. Практично у всіх випадках організатори грального бізнесу, укладаючи договір оренди, вводили в оману власника щодо справжніх цілей використання його нерухомого майна. У той же час у 6% випадків послуги у сфері азартних ігор надавалися винними особами у власних приміщеннях.

Знаряддями для організації грального бізнесу переважно є гральні автомати – 83%. Зручністю швидко облаштувати будь-яке приміщення гральними автоматами дає великий попит на використання саме цього виду обладнання для влаштування ігорного закладу. Крім цього, даний показник обумовлений тим, що після законодавчої заборони грального бізнесу в цивільному обороті залишилася велика кількість грального обладнання, яке перебуває на території країни. При цьому ввіз нового грального обладнання на території України заборонений. Відповідно до раніше існуючої санкції ст. 203-2 КК України гральне обладнання підлягало конфіскації, що само по собі є безоплатним вилученням цього майна в дохід держави, після чого проходить його реалізація на користь інших осіб. У зв'язку з цим відбувається внутрідержавний оборот гральних автоматів серед організаторів грального бізнесу: обладнання конфіскується, реалізується і знову використовується для організації азартних ігор. На теперішній час Законом України № 1019-VIII від 18.02.2016 року було вилучено із санкції ст. 203-2 КК України посилання на конфіскацію грального обладнання. А відтак цивільний оборот гральних автоматів став вільним.

Другим за чисельністю використання у гральному бізнесі є комп'ютерна техніка – 14% випадків. Як правило, цей вид обладнання організаторами азартних ігор використовується у відповідних комп'ютерних клубах та інших інтерактивних закладах, котрі зовнішньо діють цілком легально.

Відносно низький показник використання злочинцями гральних столів та рулетки – 3% – обумовлюється відносно високим рівнем організації грального бізнесу, який потребує значних фінансових затрат, відповідних обладнаних приміщень під казино або під гральний клуб, наявність кваліфікованого персоналу, застосування дієвих заходів безпеки та приховування. Такий вид обладнання використовується найчастіше в закритих клубах та готелях.

Серед *соціально-демографічних ознак*, які становлять інтерес при визначенні структури злочинності у сфері грального бізнесу, є: стать, вік, освіта, рід занять та наявність судимості в особистості злочинця.

Однією з найважливіших проблем у кримінологічній науці є вивчення особистості злочинця. Значення таких досліджень важко перебільшити, оскільки саме через призму особливостей особистості людини, яка безпосередньо вчинила злочинне діяння, в значній мірі пізнаються характерні риси детермінант певного виду злочину, з урахуванням таких особливостей створюються ефективні заходи запобігання.

Загальновідомим є факт, що за статевою ознакою серед всіх злочинців у сукупності більшість становлять чоловіки. Лише для окремих видів злочинів є характерним вчинення їх лише або в значній мірі жінками. Не є виключенням з загального правила і зайняття гральним бізнесом. За даними проведеного дослідження більшість засуджених за ст. 203-2 КК України становлять чоловіки – 78%, кількість жінок становить 22%.

Дослідженням встановлено, що серед осіб, винних у зайнятті гральним бізнесом, більшість засуджених за ст. 203-2 КК України складають особи віком від 25 до 35 років – 47%, друга за чисельністю група – особи, чий вік становить від 35 до 50 років – 26%, наближена до даної кількості злочинців група віком від 18 до 25 років – 23%, найменшу вікову групу винних у зайнятті гральним бізнесом складають особи, чий вік більше 50 років – 4%. Отже, фактично заняття гральним бізнесом вчиняється у переважній кількості особами з підвищеним віком 25-50 років. Такі показники цілком узгоджуються з психологічним ставленням злочинця старшого віку до вчиняємих ним дій. У цьому віці людина вже має певний життєвий опит і має підвищену потребу у свої матеріальних бажаннях, що спонукає її займатися забороненим видом господарської діяльності, який приносить значний прибуток у короткий строк з мінімальними затратами.

Звертають на себе увагу і дані про освітній рівень злочинців, оскільки він багато в чому детермінує в загальній культурі і правосвідомості особи. Дані про освітній рівень засуджених розподілилися наступним чином: більшість злочинців мають повну загальну середню або базову освіту – 63%; чисельність осіб із професійно-технічною освітою становить 22%; повну або базову вищу освіту мають 15% засуджених.

Отже, особи, які вчинили досліджувані злочини, в переважній кількості демонструють низький для сучасного суспільства рівень освіти. При цьому криміногенним є не сам освітній рівень особи, азумовлений ним низький рівень загальної культури, брак духовних і моральних цінностей, негативні риси світогляду, що в сукупності є підґрунтям для формування особистості злочинця як організатора грального бізнесу.

Рід занять і професійне зростання людини тісно пов'язані з рівнем її освіти. Що стосується зайнятості й роду занять осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України, автором отримано наступні дані: більшість засуджених становлять працездатні особи, які не працюють і не вчаться, – 75%; працівники господарських підприємств та фізичні особи-підприємці – 20%, інші (інваліди, студенти, учні) становлять 5%. Ці дані свідчать про те, що організацію гральних закладів займаються в основному особи, які не бажають легально працювати через різноманітні причини. Проте, на наш погляд, значущим є відсутність належного освітнього рівня, оскільки, як вказувалося вище, більшість злочинців не має професійної освіти. Що стосується працівників господарських підприємств та фізичних осіб-підприємців, то вказані особи займалися організацією грального бізнесу під прикриттям їх легального виду діяльності.

Відносно відомостей про судимість осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 203-2 КК України, дані проведеного дослідження вказують, що 37% засуджених раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за різні злочини, переважно у сфері господарської діяльності, з них 3,4% були раніше судимі за зайняття гральним бізнесом. Із наведеної кількості 21% відбували покарання у місцях позбавлення волі. Значна кількість організаторів грального бізнесу, які раніше вчиняли злочини, обумовлюється тим, що вказані особи за своїми морально-вольовими якостями вже не спроможні вступати до трудових відносин або займатися легальними видами діяльності, де потребується довга та наполеглива праця задля отримання матеріальних благ. А тому бажання найскоріше збагатитися з мінімальними трудовими затратами штовхає їх до зайняття гральним бізнесом.

Розглядаючи питання динаміки злочинності у сфері зайняття гральним бізнесом, варто звернути увагу на те, що за останні два роки спостерігається певний спад. У перші роки заборони грального бізнесу стан злочинності мав незначне коливання через те, що процес тотальної заборони цього виду господарської діяльності носив у державі повільний характер. Працівники правоохоронних органів на той час не мали достатнього опиту та методики

розслідування подібних злочинів. Мав місце високий попит серед осіб, схильних до азартних ігор, які не усвідомлювали того факту, що в державі існує заборона на їх проведення.

Крім цього, санкція ст. 203-2 КК України в першій редакції Закону № 2852-VI від 22.12.2010 року передбачала нижню межу покарання у вигляді штрафу від десяти оподатковуваних мінімумів доходів громадян (170 грн.), яку практично застосовували всі суди до винних осіб, що не лякало організаторів грального бізнесу у подальшому влаштовувати азартні ігри, незважаючи на кримінальну заборону.

Лише після посилення санкцій ст. 203-2 КК України Законом № 4025-VI від 15.11.2011 року став спостерігатися спад злочинності. Кількість засуджених почало зменшуватися за рахунок того, що гральним бізнесом стали займатися більш обережно і більш приховано. Кількість споживачів послуг грального бізнесу помітно впала, зменшилася кількість свідків й інших осіб, котрі повідомляли про злочин.

Але ж слід врахувати, що рівень злочинності та судимості в Україні за ст. 203-2 КК України у 2014-2015 роках у зв'язку із відсутністю даних по окупованим територіям України (АР Крим, Донецькій і Луганській областях) не повністю відображає динаміку злочинності, а тому її порівняння з даними 2011–2013 року в певній мірі є умовним.

Під час проведення аналізу звернуто особливу увагу на підвищену *латентність* вказаного злочину. Так, літературі наводяться різні дані щодо рівня латентності зайняття гральним бізнесом: від 60% [5, с. 13] до 70-95% [2, с. 11]. Високий рівень латентності грального бізнесу обумовлений низкою різноманітних факторів. Насамперед, латентності злочинів сприяє надання послуг з доступу до азартних ігор у закладах, в яких здійснюється легальна господарська діяльність (ресторани, кафе, інтернет-клуби). Ускладнює виявлення місць надання послуг грального бізнесу в прихованих, спеціально створених для цього місцях, які невідомі широкому колу. Серед факторів латентності слід відмітити існування в суспільстві певного попиту на послуги з доступу до азартних ігор. При цьому особи, які є споживачами послуг грального бізнесу, через свою особисту зацікавленість в участі в азартних іграх, не повідомляють правоохоронців про існування працюючих гральних закладів. З іншого боку, деякі правоохоронці через наявність корупційних зв'язків з організаторами грального бізнесу не здійснюють відповідних заходів реагування та свідомо не реєструють повідомлень про вчинення цього злочину.

Торкаючись тенденцій розвитку грального бізнесу в Україні, слід зазначити, що, незважаючи на його законодавчу заборону, суспільна небезпека дій, що виявляються в організації незаконних азартних ігор, зумовлена, по-перше, їх здатністю завдавати колосальні матеріальні збитки системі господарювання через неконтрольований, масовий і латентний характер, наявність відповідних корупційних зв'язків і підпорядкованість організованим злочинним угрупованням; а по-друге, способами та формами їх вчинення, наявністю корисливої мотивації, руйнівним впливом на суспільну моральність, здатністю викликати в осіб психічну залежність (ігроманію) тощо [4, с. 40].

Окремо слід звернути увагу на негативний вплив азартних ігор на малолітніх та неповнолітніх осіб. Такі особи є легкою жертвою грального бізнесу як через особливості психічного розвитку (довірливість, здатність легко захоплюватись, брак життєвого досвіду, не сформованість пріоритетів та ін.), так і інші, притаманні цій категорії риси (наявність вільного часу, непорозуміння з батьками, негативний вплив з боку близького оточення та ін.). Захоплення азартними іграми неповнолітніми особами може призвести не тільки до виникнення залежності від цих ігор. Такі особи зазвичай вчать або працюють, отримуючи невисоку заробітну плату. При цьому, програвши значну суму грошей, підлітки не завжди обирають легальні способи повернення боргу (наприклад, звернення до батьків чи рідних), вдаючись до злочинних способів отримання коштів. Крім цього, виграші в азартні ігри створюють для довірливих неповнолітніх осіб ілюзію швидкого та приємного заробітку, що сприяє втраті інтересу до навчання та отримання професії.

Висновки. Питання запобігання гральному бізнесу в Україні не може залишатись поза увагою науковців та практичних діячів. Розкриття рівня, структури й динаміки грального бізнесу є необхідною умовою для створення дієвих заходів протидії цьому негативному соціальному явищу, яке має здійснюватись на всіх рівнях системи запобігання злочинності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В. І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. [Т. 2 : Особлива частина]. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
2. Петриченко Н.О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.О. Петриченко. – К., 2010. – 20 с.
3. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15.05.2009 р. № 1334-VI // Відом. Верховн. Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536.
4. Савченко А.В. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А.В. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1(112). – С. 40-44.
5. Халупенко Д. Шляхи вдосконалення протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, у сфері грального бізнесу / Д. Халупенко // Вісник прокуратури. – 2010. – № 9(111). – С. 12–15.

